

1.4. Регіон Близький Схід в сучасних політичних концепціях (К. І. Кулешова)

Необхідно з'ясувати взаємозв'язок між регіонами (їх створенням та розмежуванням) та безпекою (її концепціями та втіленням). Сучасна література з питань світових регіонів та регіоналізму наголошує на «винайденому» характері регіонів, що, як зазначив Пол Тейлор, відрізняється від популярних раніше концепцій, у яких регіони розглядали як «вічні» [1]. Точка зору, згідно з якою поняття регіонів було «винайдене», означає, що в географічних характеристиках чи мові немає нічого «природного» чи «нейтрального».

Упродовж історії основною метою ідентифікації й розмежування географічних місць майже завжди були військові стратегічні інтереси. Як писали Карен Віген та Мартін Льюїс, «деякі найбільш основні та усталені «регіони» світу вперше були окреслені саме військовими стратегами» [2]. Іншими словами, походження регіонів бере свій початок в безпекових концепціях та політиці їх винахідників.

Винайдення регіону «Близький Схід» зазвичай приписують геополітику Альфреду Мехену, автору ключових робіт з військово-морської стратегії. В своїй статті, опублікованій в *National Review* в 1902 р. Мехен заявляв, що Британія повинна взяти на себе відповідальність за підтримання безпеки в Перській затоці та її узбережжях – на Близькому Сході - для того, щоб охороняти шлях до Індії і утримувати Росію під контролем [3]. Більш раннє згадування про «Близький Схід» можна знайти у іншого автора – генерала британської армії сера Т. Гордона. Невідомо, чи генерал вигадав цей термін або ж перейняв його у когось. Але, поза всяким сумнівом, Близький Схід був визначений під час обмірковування й організації захисту шляху до Індії.

Таким чином, з'явився термін «Близький Схід», але з плином часу територія, яку цей термін позначав, змістилась на захід. У міжвоєнний період відкриття значних покладів нафти на Арабському

півострові та зростанні міграції євреїв до Палестини прив'язало ці території до Близького Сходу А. Мехена. Під час Другої світової війни британські політики почали використовувати термін «Близький Схід» для позначення величезної смуги країн – включно з усіма територіями на захід від Індії та землями Північної Африки. В цей період для позначення регіону не встановлювалось жодних рамок. У відповідності зі змінами військової політики Великої Британії в 1942 р. до регіону був доданий Іран. Ближче до завершення війни до подій на Близькому Сході долучилися Сполучені Штати, які, зрештою, перейняли й британське військове визначення. Ці переходи від одного визначення до іншого відбувались настільки стрімко, що змусили відомого історика регіону Родеріка Девідсона запитати на сторінках «Форін Афферз»: «Де ж знаходиться Близький Схід?» [4].

Звичайно, рушійною силою створення та розповсюдження визначень Близького Сходу не могли бути виключно військово-стратегічні інтереси західних держав. Упродовж історії всі суспільства створювали власне бачення світу. Термін «Магриб» (Захід арабського світу) бере свій початок від геополітики більш ранньої епохи – коли перші хвилі арабських завойовників прийшли в Північну Африку в VII та VIII ст. Однак не всі суспільства спромоглися спроектувати своє бачення світу на карти інших народів. При визначенні того, чиє трактування буде домінантним, в дію вступає відносна сила окремих держав. Іншими словами, причини, з яких території Південно-Західної Азії та Північної Африки були зібрані до купи і позначені в свідомості більшості як Близький Схід, мають коріння не тільки у військових стратегічних інтересах Великої Британії кінця XIX ст., а й у британській впливовості.

На винайдення та видозмінення географічних категорій впливає не тільки відносне володіння ресурсами держав-суперниць, а й з зміни у комунікаціях та транспортних технологіях. Коли військові стратегічні інтереси та потужності головних геополітичних акторів змінювались, то одночасно з ними змінювалось й поняття Близького Сходу. Суть в тому, що технологічні, економічні та політичні інтереси змінюють бачення світу людьми і допомагають їм

формувати власну картину. Наприклад, в США після закінчення «холодної війни» та розпаду Радянського Союзу науковці запропонували створити новий регіон під назвою «Великий Близький Схід» (Близький та Середній Схід) [5, 6]. Цей новий регіон включає республіки колишнього СРСР в Центральній Азії, що саме по собі доволі точно відображає концепції безпеки та план дій винахідників даного визначення, бо передбачає контроль шляхів доступу до нафтових ресурсів Центральної Азії та одночасне підтримання контролю над ісламістами, що стали постійним джерелом занепокоєння для Сполучених Штатів та Західної Європи після подій 11 вересня 2001 р.

Отже, важливість усвідомлення взаємозв'язку між регіонами та безпекою очевидна. У тій формі, в якій ми знаємо його зараз, Близький Схід з'явився через те, як саме він був представлений в основних концепціях безпеки. Упродовж XX ст. поняття Близького Сходу в зовнішній політиці, в працях теоретиків та в суспільно-політичній культурі підкреслювали певні концепції безпеки, що, як вважалося, відображали характер регіону [7]. Іншими словами, сучасний стан нестабільності на розширеному Близькому Сході зобов'язаний своїм існуванням образу, в якому він виступає у попередніх концепціях безпеки. І, навпаки, домінантний образ Близького Сходу багато в чому вплинув на формування сучасних концепцій безпеки регіону. В цьому сенсі варто уваги те, що Саймон Долбі називає «методикою географічної специфікації політики» [8, с. 274], бо це надає дослідникам можливість переосмислити майбутнє безпеки на Близькому Сході, одночасно враховуючи безпекові потреби та прагнення безлічі міжнародних акторів, що висувають власне бачення кордонів, образу, характеру та перспектив даного регіону.

Є підстави виділити чотири конкуруючі парадигми регіональної безпеки, що постали ще в роки «холодної війни» (Близький Схід, арабський Близький Схід, мусульманський Близький Схід та середземноморський Близький Схід), кожна з яких наголошує на різних типах загроз [9]. Перспективи регіональної безпеки залежать

від її бачення народами регіону, того, що вони вважають важливим й якими способами, на їх думку, можна встановити безпеку в цій частині світу.

З методологічної точки зору не варто вдаватися до релятивізму й стверджувати, що різні підходи всього лише відображають прагнення тих, хто їх вигадав, а тому мають абсолютно однакову цінність і значення (особливо не варто робити цього в тих випадках, коли досліджуються можливі перспективи). На Близькому Сході стикаються одразу декілька конкуруючих концепцій безпеки. Яскравий приклад - Ізраїль та Палестина. «Мир – це моя безпека» – такий банер можна було побачити в руках активістів організації «Мир зараз» («Peace Now») на святкуванні підписання угод в Осло між Ізраїлем та Палестиною в 1993 р. Але «мир та безпека» довго були гаслом тих, хто скептично ставився до ефективності арабсько-ізраїльських угод. Отже, питання варто розглядати з відстані, на принципах відкритості до інших версій реальності [10, 11]. У близькосхідному контексті це означає бути уважним до концепцій безпеки, до яких прихильні місцеві народи, ідей, які довгий час знаходилися на периферії пануючих теорій, а також створювати альтернативні моделі досягнення регіональної безпеки на базі неупереджених суджень.

Пануюча досі парадигма безпеки Близького Сходу зазвичай асоціюється з політикою Сполучених Штатів та їхніх регіональних союзників, серед яких важко перебільшити значення Туреччини (хоча її як євро-азійську державу часто навіть не включають до переліку країн регіону). Критики цієї парадигми включають до «західної» концепції безпеки безперешкодне постачання нафти за прийнятною ціною, врегулювання ізраїльсько-арабського конфлікту, запобігання виникненню будь-якого регіонального гегемона одночасно з утримуванням ісламістів під контролем та підтримання «дружніх» режимів, які поділяють точку зору Вашингтону. Ця концепція безпеки була і залишається нав'язаною ззовні; вона носить неорганічний характер й робить основний акцент на «твердій» безпеці держав та військово-політичній стабільності.

Загрози безпеці в ній трактуються в основному з точки зору зовнішніх держав, а не країн регіону, що безпосередньо знаходяться в цьому середовищі. В очах американських стратегічних планувальників під час «холодної війни» основну загрозу безпеці на Близькому Сході створювала перспектива комуністичного проникнення та радянської інтервенції в регіон. Вони вважали, що для укріплення регіональної стабільності держави регіону мають бути інтегровані до альянсів Західного світу. Для втілення цієї мети були розроблені дві схеми парасольки безпеки – мертвонароджена Близькосхідна організація оборони (1951 р.) та Багдадський пакт (1955 р.). Хоча деякі регіональні держави, наприклад, Ірак (до державного перевороту 1958 р.), Іран (до революції 1978-79 рр.) та Туреччина до певної міри розділяли таке бачення безпеки, проте більшість арабських держав були з ними незгодні.

У постбіполярному світі у подальшій політиці США визначали Іран та Ірак як основні джерела загрози регіональній безпеці, в основному через значні військові потужності цих держав та ревізіоністський характер їх режимів, що, на думку Ентоні Лейка, не відповідало американським інтересам [12]. Цей нав'язаний підхід до регіональної безпеки на Близькому Сході мав свої наслідки й втілювався в концепції безпеки, орієнтованій на зовнішній світ, за якою всі загрози безпеці виникають поза межами держави, а внутрішнє середовище розглядається як царство миру та стабільності. Можна сперечатися з тим, що мир всередині зберігається лише завдяки тому, що зовнішній світ змальовується за визначенням Р. Уолкера [9] як джерело небезпеки, але історія близькосхідних держав доводить, що навіть ця концепція не завжди працює так, як передбачено теорією. Багатьом регіональним політикам вдається виправдовувати певні заходи щодо зміцнення внутрішньої безпеки завдяки тому, що вони зображують міжнародну арену як панування анархії та наголошують на необхідності зміцнення держави для того, щоб вона могла протистояти зовнішнім загрозам. Однак при цьому вони одночасно створюють загрозу для окремих осіб та соціальних груп всередині держави – тих самих людей, чию безпеку вони начебто захищають.

Приклад діяльності регіональних акторів, які порушують декларативні принципи захисту свого населення – режим С. Хусейна в Іраку, який нехтував правами власного народу задля досягнення цілей національної безпеки. Ті, хто оспорюють правильність курсу на підтримання безпеки, обраного їхньою державою, ризикують в найкращому випадку бути проігнорованими, а в найгіршому – звинуваченими у державній зраді.

Військові пріоритети безпекового мислення часів «холодної війни» проявилися в близькосхідному контексті наступним чином: регіональні актори (як й зовнішні, поза-регіональні) вдавалися до таких заходів, як збільшення оборонних видатків, військове управління, спільні збройні навчання та оборонні пакти. Американська політика в сфері безпеки в цей період набула форми захисту регіональних держав від зовнішнього вторгнення. Цей захист включав допомогу у зміцненні оборонних систем місцевих країн та розбудову військових баз в регіоні, а також підтримку фортеці «дружніх» режимів вздовж всього регіонального фронту для того, щоб Близький Схід став невразливим до радянського втручання та прямої інтервенції.

Але й в постбіполярну епоху, на думку Роберта Уолкера, бачення розширеного Близького Сходу рештою світу й його перспектив залишалося сфокусованим на військово-політичних питаннях [13, с. 49-63]. Прикладами цього може слугувати політика США щодо Іраку перед й після війни в Перській затоці 1990-1991 рр., бомбардування 1998-1999 рр., спрямовані на примус Іраку до співпраці з ООН й набуття можливості проводити інспекції для виявлення іракської програми з ЗМЗ.

Після атак 11 вересня 2001 р. в заявах політиків США відбулись істотні зміни: відтепер вони декларували свої зобов'язання у просуванні демократії на Близькому Сході як способу боротьби з загрозами, які створюють для миру тероризм та зброя масового знищення. Саме в цей час активізується ідея «турецької моделі» як м'якої привабливої сили, що контрастує з твердою - військовою. Війна в Іраку 2003 р. та наступні намагання змінити іракський режим

пояснювались цим важливим політичним пріоритетом. У той же час американські політики шукали способи надати поштовх ізраїльсько-палестинському мирному процесу презентацією нової «дорожньої карти». Мирний процес, що почався після війни в Затоці 1991 р., практично зупинився наприкінці 1990-х рр. через те, що бачення регіональної безпеки Сполученими Штатами та державами регіону кардинально відрізнялось.

Якщо говорити про ці розбіжності, то одна з основних теорій, відмінних від американської, належала прихильниками концепції, яку можна назвати «арабською». Відразу відмітимо, що в неї небагато спільного з «турецькою моделлю», хоча й протиставляти їх немає достатньо підстав. Вона може набути особливого значення для спроб дати імпульс арабсько-ізраїльському миротворчому процесу.

Арабська перспектива бере свій початок від концепції арабської національної безпеки, яка робить акцент на врегулюванні низки суто арабських безпекових проблем. Концепція арабської національної безпеки була розроблена після Другої світової війни у відповідь на створені на початку «холодної війни» західні теорії безпеки, у яких Близький Схід розглядався як «евфемізм безпекових сфер впливу як Москви, так й Вашингтону» [14]. Арабські автори націоналістичного спрямування вважають, що термін «Близький Схід» – це ярлик, в кращому випадку вигаданий для того, щоб штучно принизити роль арабського характеру цієї частини світу, а в гіршому – для того, щоб «розірвати арабську батьківщину» як окрему спільноту. За західним визначенням «Близький Схід» вони побачили спробу зобразити цей регіон як територію, що більше схожа на етнічну мозаїку, а це, відповідно, вщент руйнує доводи тих, хто закликає до арабської єдності. Термін «арабська регіональна система», що багато обговорюється зараз, може дати краще уявлення про взаємодію арабських держав з їхніми сусідами та міжнародною системою в цілому. Тут маються на увазі дві речі. По-перше, проблеми безпеки та інтереси арабських держав можна зрозуміти краще, якщо розглядати їх спільно. По-друге, ці проблеми безпеки сильно відрізняються (якщо не суперечать) від тих, що притаманні сусіднім неарабським

державам (Іран, Ізраїль та Туреччина). Однак, зауважили Бассам Тібі та Майкл Хадсон, поза увагою цих аналітичних праць часто залишається той факт, що термін часто заперечується самими арабськими народами, що величезна територія, яку зазвичай мають на увазі при використанні даного терміну, є домівкою великої кількості інших народів, включаючи курдів та турків [15].

При розгляді означених об'єктів безпеки можна використати два різних підходи до арабської національної безпеки. Перший з них, висунутий Бахатом Корані та Даном Чіргі, називає об'єктом безпеки саме арабське цивільне суспільство [16]. Другий підхід, за який виступають Алі Хіллал Дессоукі та Джаміл Маттар фокусується на спільноті арабських держав в цілому [17, с. 26-27]. Обидва підходи дуже сильно відрізняються від традиційного неореалістського бачення, за яким арабський світ є конгломератом суверенних, замкнених держав, які взаємодіють між собою в умовах міжнародної анархії. Крім того, в унісон з дебатами щодо розширення безпеки 1990-х рр., Дессоукі та Маттар наголошували на соціетальному вимірі безпеки, а Корані та Чіргі підкреслили її невійськові аспекти (такі як ідентичність та матеріальне благополуччя).

Корані та Чіргі представили концепцію арабської національної безпеки у вигляді доповнення до підходів часів «холодної війни», в яких не було приділено належної уваги соціетальному (суспільному) виміру безпеки. Вони стверджували, що для того, щоб зрозуміти безпеку в арабському світі, потрібно абстрагуватися від державно-орієнтованого світогляду і зосередитись на питаннях безпеки, притаманних різноманітним соціальним акторам. Ці питання відрізняються в залежності від соціально-економічного підґрунтя кожного з акторів. Як правило, ті актори, які на економічній драбині стоять на вищому щаблі, просувають демократизацію і права людини, а ті, хто стоять нижче, зазвичай в першу чергу занепокоєні задоволенням нагальних економічних потреб, таких як робочі місця, соціально-економічна рівність, охорона здоров'я, а в деяких випадках навіть щоденне харчування [16, с. 173].

На відміну від Корані та Чіргі, які основний акцент зробили на цивільній громадськості, Дессоукі та Матар розглядали всю спільноту арабських держав як об'єкт безпеки. Їх тлумачення підходів часів «холодної війни» спиралися не стільки на те, як Заходом розумілась та втілювалась безпека, скільки на її сприйнятті Близьким Сходом зсередини. З цієї точки зору, Іран, Ізраїль та Туреччина (які включаються у більшість визначень Близького Сходу), а також держави поза межами регіону (такі як Сполучені Штати) можуть розглядатися як загрози арабській національній безпеці.

З іншого боку, діяльність арабських держав показує, що, хоча вони не надто схильні враховувати арабське громадянське суспільство у розгляді питань безпеки, їм все ж таки важко повністю ігнорувати ті питання безпеки, що піднімаються різноманітними неурядовими акторами. Хоча безпекова діяльність арабських політиків завжди була статичною, орієнтованою в основному на зміцнення власного режиму під прикриттям інтересів національної безпеки, але все ж, вважав Марк Лінч, неможливо заперечувати той факт, що вони також опікуються, хоча й доволі непослідовно, благополуччям арабських народів [18]. Пріоритетне місце, відведене ізраїльсько-палестинському питанню в арабських національних планах безпеки (які з кінця 1940-х рр. щорічно проголошуються наприкінці кожного засідання Ліги арабських держав), яке можна спостерігати одночасно зі зменшенням кількості конкретних заходів задля покращення становища палестинців – це ознака тонкого балансування, яким більшість арабських держав займається останні 50-60 років. Воно стало ще більш витонченим після атак 11 вересня, коли США почали без розбору тиснути як на радикальні, так й на консервативні арабські режими. Основною причиною цього явища, на думку Майкла Барнетта, є те, що цілі безпеки окремих арабських народів завжди відрізнялись між собою та створювали перепону для діяльності арабських політиків, котрі завжди найвище цінували безпеку своїх власних режимів [19]. Відповідно, той аргумент, що для арабських країн державна безпека завжди була найвищим

пріоритетом, як це сказано в Статуті Ліги арабських держав, відображає ступінь взаємодії між державною і суспільною безпекою в арабському світі.

Концепція арабської національної безпеки багато в чому відрізняється від підходів до безпеки, що існували в часи «холодної війни». По-перше, вона створена людьми саме з цієї частини світу, а тому відображає (якщо не всі, то деякі) їхні проблеми безпеки, котрі не обов'язково збігаються з західною концепцією, що розглядає регіон в перспективі розширеного Близького Сходу. Вона також лише частково має розбіжності з нав'язаною ззовні перспективою підходів часів «холодної війни», бо вона замінює нав'язані Сполученими Штатами перспективи статичними і не менш нав'язаними (неорганічними) перспективами арабських держав, які часто нехтують інтересами цілих народів. Як вже зазначалось вище, лише Корані та Чіргі намагалися вийти за рамки цих статичних підходів. І нарешті, арабська концепція підкреслює невійськові аспекти безпеки, особливо фактор ідентичності. На відміну від прихильників арабської перспективи, які роблять наголос на національній ідентичності, безліч ісламістських акторів підкреслюють саме релігійний вимір.

Перспектива, яку можна назвати ісламістською, є найбільш суперечливою з усіх чотирьох. Навіть ті спеціалісти по регіону, які є завзятими критиками регіонального статус-кво, висловлюють свої застереження з приводу ісламістської перспективи, на яку стали спиратися радикали після атак 11 вересня 2001 р. на Нью-Йорк та Вашингтон. Ще до того, як Осама Бен Ладен і його версія ісламізму почали домінувати як найбільша загроза в безпекових планах США, прагнення кардинальної зміни статус-кво та протиправна діяльність певних ісламістських акторів, таких як Ісламська Республіка Іран, Судан та організації на кшталт Хезболли та Хамасу, вже розглядались як такі, що створюють проблему для стабільності, що її намагались запроваджувати США та їхні регіональні союзники. Однак, прихильники ісламістської теорії також включили до неї акторів, які виступають за збереження статус-кво, наприклад, Саудівську Аравію та Організацію Ісламська Конференція (ОІК). Різноманітна діяльність

ісламських активістів варіюється від терористичної активності (наприклад, закладення бомби під будівлею торгового центру Нью-Йорку в 1993 р.) до загальної громадської діяльності з надання благодійної допомоги (такої як надає Фронт ісламського спасіння в Алжирі та Хамас в Ізраїлі й Палестині); від використання ісламських мотивів для укріплення безпеки режиму (наприклад, Саудівська Аравія) до виправдання політичного насильства, спрямованого на встановлення «ісламської» держави (як Хезболла в Лівані).

Під сумнів, з дослідницької точки зору, можна поставити не лише діяльність в сфері безпеки, а й сам центральний об'єкт ісламської перспективи – мусульманський світ. Мусульманський світ визначається як спільність мусульманських народів по всьому світу (Умма), він є міждержавною спільнотою, яка охоплює значну частину Земної кулі. Однак, коли ісламісти Близького Сходу говорять про мусульманський світ, вони зазвичай мають на увазі концепцію, в якій центральне місце посідає саме Близький Схід.

Прихильниками даної концепції безпека визначається двома критеріями: зменшенням «неісламського» впливу та досягненням більш тісної єдності мусульманських народів, яка врешті-решт дозволить їм стати «ефективними та могутніми» [20, с. 16-18]. Напевно, між прихильниками ісламської перспективи існує більша згода стосовно того, до чого вони ставляться вороже, ніж щодо цілей, яких вони прагнуть. Вони часто називають неісламський вплив головною загрозою їхній безпеці, але майже ніколи не можуть погодитись між собою, в чому ж полягає цей неісламський фактор (не менші розбіжності виникають й у визначенні власне ісламського фактору). Дехто вважає неісламськими виключно західний вплив та втручання в справи регіону. Інші ісламісти критикують існуючі політичні та релігійні утворення (такі як Ісламське Королівство Саудівська Аравія, що дозволило американським військам ступити на святую землю), а також арабські націоналістичні сили за те, що вони є неісламськими. Нарешті, є такі, хто вважає організоване й структуроване насильство неісламським та закликає до відмови від нього.

Дії та вимоги ісламістських організацій слугують нагадуванням про те, наскільки проблематичним завданням є визначення безпеки. З точки зору урядів Сполучених Штатів, Єгипту, Ізраїлю більшість ісламістських організацій створюють загрозу для регіональної безпеки через свою орієнтацію на радикальну зміну статус-кво та час від часу протиправну поведінку. Водночас в очах деяких народів регіону ці організації виконують роль агентів безпеки, бо надають допомогу й займаються благочинною діяльністю, якою не опікується держава.

В цілому ісламістська перспектива критикує нав'язаний ззовні та статичний підходи до безпеки, але вона страждає тим самим неповноцінним баченням безпеки, яке спрямоване назовні, – загрози мусульманам розглядає як такі, що виникають виключно поза межами мусульманського Близького Сходу, в той час же схильна ігнорувати справжній масштаб внутрішніх проблем. Більше того, внутрішня політика ісламістських рухів та організацій залишається недемократичною. Деякі адепти ісламістської перспективи наголошують на невійськових вимірах безпеки, таких як релігійна ідентичність та ставлять нечасто проголошуване, але важливе завдання пере-формулювання «джихаду» (священної війни) як боротьби проти «структурного насильства». Як зазначає Чаїват Сата-Ананд, існує «багата ісламська традиція ненасильницької думки», а ісламістським акторам варто до неї звернутись [20, с. 28]. Але ключова позиція полягає в тому, що ісламістська перспектива залишається найбільш безкомпромісною з усіх наявних.

Середземноморська перспектива почала формуватись ще в 1970-х рр. Видатну роль, й не тільки як науковець, зіграв Йохан Галтунг [21]. Процес відбувався поступово, відповідно до зміни концепцій безпеки та діяльності Європейського Союзу. Пильна увага ЄС до подій на Близькому Сході була прикута з часів ембарго ОПЕК на нафту та арабо-ізраїльської війни 1973 р. Відтоді політика ЄС по відношенню до Близького Сходу формувалась за трьома головними напрямками: енергетична безпека, регіональна стабільність (під нею розумілась внутрішня стабільність у географічно близьких до Європи

країнах Північної Африки) та припинення арабо-ізраїльського конфлікту.

У 1980-х рр. зміни у суспільствах держав-членів ЄС, які відбулися внаслідок зростання близькосхідної діаспори, змусили політиків Європейського Союзу переглянути свої пріоритети і визнати, що стабільність на Великому Близькому Сході (отже й в Туреччині) є невід'ємною частиною їх власної безпеки. Тому політичне лідерство ЄС прагнуло створити схеми співпраці з близькосхідними державами середземноморського басейну для того, щоб стимулювати та підтримати економічний розвиток. Вважалося, що ці заходи повинні зменшити потік біженців з Близького Сходу в Європу і запобігти перенесенню регіональних конфліктів на європейську територію.

З роками ці схеми набули різних форм: Європейсько-арабський діалог, «Загальна середземноморська політика» ЄС, угоди з субрегіональними організаціями на кшталт Ради Співпраці арабських держав Перської затоки та Союзу арабського Магрибу, ініціатива Конференції з безпеки та співпраці в середземноморському регіоні та поточний процес Євро-середземноморського партнерства. Хоча й інші актори, на кшталт Міжнародної асоціації досліджень миру, яка базується на ідеях Галтунга, також були зацікавлені у втіленні та підтримці якихось з цих схем, але саме ЄС став головним актором у становленні Середземномор'я як регіону [22].

Концептуалізація Середземномор'я Європейським Союзом не включає не середземноморські близькосхідні держави. За великим рахунком це відбувається тому, що зацікавленість Європейського Союзу відображає його власні проблеми безпеки, які мають менше спільного з Перською затокою, ніж з географічно ближчим Південним Середземномор'ям, включно з Туреччиною. У відповідності зі своїми переконаннями в тому, що погрози і використання сили не зможуть вирішити проблеми невійськового характеру, ЄС досі робив наголос на демократизації та економічному розвитку як основному способі досягнення миру в середземноморському регіоні. Однак у питанні безпеки Перської

затоки багато європейських політиків продовжують дотримуватись позицій, близьких до США, й не виключають погроз та застосування сили як інструменту політики. Хоча ЄС є далеким від одноголосної згоди в цьому питанні, але багато його членів підтримують плани та дії США щодо безпеки на розширеному Близькому Сході, в яких приділяється першочергова увага військовій стабільності та передбачуваності, демократизації та розвитку.

Основна сила середземноморської перспективи витікає з того факту, що ця концепція є відносно нейтральною; вона заздалегідь не виключає деякі країни. Більше того, вона залишається єдиною схемою, яка спромоглась зібрати Сирію, Ізраїль та широкий спектр недержавних акторів разом під однією парасолькою. Хоча ініціатива Конференції з безпеки та співпраці в середземноморському регіоні не змогла розпочати в середземноморському регіоні процес, подібний до Гельсінського, але європейські актори на недержавному рівні контактів були достатньо активними.

В цілому середземноморська концепція в основному служить інтересам безпеки ЄС та не має в регіоні достатньої кількості активних прихильників. Однак, незважаючи на те, що у цієї концепції немає великої кількості adeptів на Великому Близькому Сході, в неї немає численних противників; а це зрештою може виявитися найвагомішою перевагою, особливо якщо політика ЄС по перетягуванню цивільних соціальних акторів на свій бік принесе плоди в довгостроковій перспективі. Не вдаючись до деталей діалогу Туреччина – ЄС, відмітимо, що «турецька модель» жодним чином не суперечить середземноморській перспективі, але ця перспектива принципово не відповідає завданням, які хотів би покласти на цю модель Вашингтон.

Таким чином, після закінчення «холодної війни» та розпаду Радянського Союзу на Заході виникла пропозиція використовувати у нових концепціях та зовнішньополітичній практиці термін «Великий Близький Схід» (Близький та Середній Схід). Цей новий регіон включає республіки колишнього СРСР в Центральній Азії, що саме по собі точно відображає концепції безпеки та план дій винахідників

даного визначення, бо передбачає контроль над нафтовими ресурсами Центральної Азії та водночас контроль над ісламістами, які стали постійним джерелом занепокоєння для Сполучених Штатів та Західної Європи після подій 11 вересня 2001 р.

Виділені нами чотири базові підходи до політичної концептуалізації поняття «Близький Схід» вимагають визнання того факту, що основні людські потреби, такі як харчування, здоров'я та освіта, а також релігійна та культурна ідентичність, демократизація та права людини можуть важити набагато більше, ніж режим безпеки та військова стабільність, які посідають чільне місце в безпекових стратегіях Сполучених Штатів та їхніх регіональних союзників. Хоча американські політики продовжують дотримуватися думки про те, що військова нестабільність на Близькому Сході загрожує глобальній безпеці, їх позиція враховує лише один з вимірів регіональної нестабільності. Критики західного підходу до регіону наголошують, що сприйняття регіональної безпеки на Близькому Сході виключно через призму військово-політичної стабільності призводить до поверхневого ставлення до інших основних структурних елементів безпеки (економічного, політичного та соціального). Сучасні науковці дійшли висновку, що військовий аспект безпеки завжди треба враховувати, але сфокусована виключно на «твердій силі» парадигма безпеки призводить до відволікання цінних ресурсів на гонку озброєнь. В результаті мілітаризація регіону не лише ускладнює вирішення традиційних питань, а й загострює невійськові загрози безпеці регіону Великий Близький Схід.

Список використаних джерел

1. Taylor P.J. A Theory and Practice of Regions: The Case of Europe // Environment and Planning: Society and Space. - 1991. - Vol. 9 (2). - P. 183 - 195.
2. Lewis M.W., Wigen K.E. The Myth of Continents. A Critique of Metageography. - Berkley: University of California Press, 1997. - 340 p.
3. Mahan A.T. Persian Gulf and International Relations // The National Review. - 1992. - September. - P. 27-45.
4. Davison H.R. Where is the Middle East? // Foreign Affairs. - 1960. - N 38. - P. 669.
5. Blackwill D.R., Stürmer M. Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East. - Cambridge, MA: MIT Press, 1997. - 335 p.
6. Khalilzad Z., Gompert D., Larrabee S. Challenges in the Greater Middle East // America and Europe: A Partnership for a New Era. - Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1997. - P. 191-217.
7. Said W.E. Covering Islam: How the Media and Experts Determine How We See the Rest of the World. - London: Vintage, 1991. - 272 p.
8. Dalby S. Critical Geopolitics: Discourse, Difference and Dissent // Environment and Planning: Society and Space. - 1991. - Vol. 9. - N 3. - P. 261-283.
9. Ibrahim E.S. Future Visions of the Arab Middle East // Security Dialogue. - 1996. - Vol. 27. - N 4. - P. 425-436.
10. Bilgin P. Security Studies: Theory-Practice // Cambridge Review of International Affairs. - 1999. - Vol. XII. - N 2. - P. 31 - 42.
11. Huysmans J. Defining Social Constructivism in Security Studies: The Normative Dilemma of Writing Security // Alternatives. - 2002. - N 27. - P. 41-62.
12. Lake A. Confronting Backlash States // Foreign Affairs. - 1994. - March - April. - Vol. 73. - N 2. - P. 45-55.
13. Walker R.B. Inside/Outside: International Relations as Political Theory. - Cambridge: Cambridge University Press, 1993. - 248 p.
14. Bilgin P. Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective. - London: Routledge Curson, 2005. - 255 p.
15. Tibi B., Hudson M. From Pan-Arabism to the Community of Sovereign States: Redefining the Arab and Arabism in the Aftermath of the Second Gulf War // The Middle East Dilemma: The Politics and Economics of Arab Integration. - N.Y.: Columbia University Press, 1999. - P. 92-106.

16. Korany B., Tschirgi D. National Security in the Arab World: the Persistence of Dualism // *The Arab World Today*. - Boulder & London: Lynne Rienner, 1994. - P. 161-178.
17. Aly M. A. The Shattered Consensus - Arab Perceptions of Security // *The International Spectator*. - 1996. – Vol. XXXI. - N 4. - P. 23-32.
18. Lynch M. Abandoning Iraq: Jordan's Alliances and the Politics of State Identity // *Security Studies*. - 1998/1999. - Vol. 8. - N 2/3. - P. 347-388.
19. Barnett M.N. Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order. – N.Y.: Columbia University Press, 1998. - 376 p.
20. Satha-Anand Ch. The Nonviolent Crescent: Eight Theses on Muslim Nonviolent Action // *Arab Nonviolent Political Struggle in the Middle East* / Ed. by Ralph E. Crow, Philip Grant, Saad E. Ibrahim. - London: Lynne Rienner, 1990. - 136 p.
21. Galtung J. Violence, Peace and Peace Research // *Journal of Peace Research*. - 1969. - Vol. 6. - N 3. - P. 167-192.
22. Joffé G. Perspectives on Development: The Euro–Mediterranean Partnership. - London: Frank Cass, 1999. - 288 p.